

AZ ISKOLA BELSŐ ÉLETÉNEK REFORMJA.

Székfoglaló előadás a Magyar Pedagógiai Társaság 1913. dec. 20. ülésén.

Most, amidőn a középiskolai tanítás reformja olyan élénken foglalkoztatja az elméket s csaknem lázas sietséggel foly a tanácskozás, vita; teremnek az új iskolatípusok tervezetei: az én figyelmem a meglevő s javításra szoruló iskolának belső életére irányul.

Kérdezem: vajjon a közvélemény mostohasága, gyakran közönye s nagyobbrészt kedvezőtlen bíráló hajlandósága miatt nyilatkozik meg az iskola iránt? Miért nem szeretik meg a tanulók az iskolát? Miért megy oly vézna s igen sokszor torzvonásokban bele az életbe? Természetes-e az, hogy az ítélkezők, akik maguk is jártak rövidebb-hosszabb ideig iskolába, nem védői, hanem csak ítélőbírái az iskolának? Ezekre a kérdésekre nem ad igazságos feleletet az, aki csak egy iskolának az életét ismeri s olybá tekint arra vissza, mint elmosódott emlékre. Csak egy adalékot lát s azt is csupán a maga nézőpontjából látja, de feleletet, még pedig igazságos feleletet ad mindazoknak az összessége, akik kedvezőtlenül vagy kedvezően ítélnek meg ezt az életet. Az iskolának ismeretközlő, tehát oktató munkája, hahogy fogyatékos, magyarázatát némileg a rendszerben is lelheti, de van az iskolának egy másik munkája, mely bárminő módszer, bárminő tanterv mellett is, önmagában teljes egész, eredményben kiváló lehet s ez a nevelés munkája.

Ha az iskola belső életéről beszélünk, a nagyobb nyomaték erre a munkára esik. Ennek a munkának fogyatékosága billenti kedvezőtlenre azoknak az ítéletét, akik a maguk tanulókorára visszatekintve kevés szeretettel emlékeznek meg az iskolában töltött közös életről.

Iskoláink nevelő munkáját óhajtom ezúttal meggondolásom tárgyává tenni, de nem az ítélkezőnek boncoló késével dolgozom, hanem az építeni akaróknak jószándékával; nem az elméleti pedagógusnak okfejtésével, hanem a negyedszázados gyakorlat eleven és ható példáival. És eleve kijelentem, hogy nem apodiktikus igazságok leszö-

gezése a cél, hanem az a meleg óhajtás: vajha minél több gondolatban és érzésben megegyeznék az elmélkedő és a hallgató s ez a megegyezés közös erősséggé válnék a mi nevelő munkálkodásunkban.

*

A család szűk köréből kerül a gyermek a kiseddévóba. A kiseddévó sem egyéb, mint család, kissé tágabb körű. Gyermekekben megszaporodott család. Ott várják a kis családtagokat a játékok s a játszótársak. Ez utóbbiak még kedvesebbek, mint a játékok, mert elevenek, sokfélék, az utcán is találkozhatnak velök. Ott várja őket a közös családanya, az óvónéni, aki folyton velök foglalkozik, szoktatja, játszik velök, trombitál, hegedül, énekel, meghallgatja apró panaszait, igazságot tesz, megmosdatja, megvigasztalja, meg is szidja. Mindez nem új az olyan gyermeknek, aki otthon is gondviselő édesanya szárnya alatt nőtt fel négy-öt éves koráig. De az már új, hogy a néni nem dédelgeti egyiket jobban, mint a másikat, az is új, hogy az ok nélkül panaszkodót nem veszi számba, hogy a szegényebb ember gyermekét éppen úgy megsímogatja, mint a gazdagabbét s hogy mindenkinek egyformán engedelmeskedni kell s mindenki egyformán hozzájut a játékhoz, amely közös s egyformán rendbe kell mindenkinek raknia a játékszert, ha vége a játéknak. Az is új, hogy a nagyobbocska fiú segít a kisebbiknek, ha a kabátkáját kell felvenni s az óvónéni nem rendeli a szegényebb gyermeket a gazdagabbak mellé, hogy ők szolgálják ki azokat.

Ebben a nagyobb családban megkezdődött az olyan gyermekekre nézve a nevelő munka, akiket otthon «édes kis játékszer»-nek tekintettek s okosan folytatódik azokra nézve, akiket otthon *emberek*-nek néztek. Ebben a családban derűs az ég, egészséges a levegő, egy csomó gyermek van együtt, akik játszva dolgoznak, mert minden munka itt. A játék is az, mert mozogni, tenni-venni, énekelni, verseket mondani közös kötelesség. Itt nincs helye kényeskedésnek, duzzogásnak, kelletlenkedésnek. Lám az óvónéni sem duzzog, nem áll félre, nem mondja, hogy ő nem hegedül tovább, mert ő elfáradt, neki nincs kedve. Ez az óvónéni szereti őket, ő a legszebb, a legjobb, a legokosabb, a legszebben mesél, a legszebben táncol. Fogunk róla mesélni otthon a mamának, megfigyelik minden mozdulatát, minden szavát. Ő nekik a mintaképük. Nyilván olyan jó, mintha a mamájuk volna. Igen, ezt is mondják otthon.

És az okos anya otthon lelki gyönyörűséggel fogja ezeket a meleg, ártatlan vallomásokat hallgatni. Úgy érezi, hogy az óvónéni az ő leghűségesebb, legjobb barátjánője, mert lám gyermekének a szívéből adott s még sok embertársa gyermekének ad a szívéből. Meg

tudná-e ezt ő tenni? Ha csak három idegen gyermek van az ő házában, nem keresi-e szeme mindig a maga gyermekét, nem néz-e melegebb szeretettel a maga gyermekére? Bizony nagy hálára van ő kötelezve az olyan embertársa iránt, aki egy egész emberéletén át a mások gyermekét meleg emberézással gondozza.

A nem okos anya pedig zokon veszi, hogy az óvónéni nem az ő gyermekével szavaltatja a legszebb verset, nem őt ülteti az első helyre s nem különbözteti meg a házmester vagy csósz gyermekétől.

Az okos anya meglátogatja gyakran az óvónénit, leül melléje, melegen megszorítja a kezét s barátnőjének nevezi s míg ezt teszi, ott lobog szemében hűségese anyai szeretetének beszédes, hálálkodó tüze. És az ilyen okos anya erőt önt az óvónéni lelkébe, élesíti a lelkesedés tüzeit, nemes szövetséges társul szegődik hozzá, megvígasztalja és megjutalmazza, mert szeretetet ad a szeretetért.

*

A kisededővő nem iskola, csak előkészítője az iskolának, de csírájában benne van már az is. Van munkarendje, amelyhez az apró népségnek alkalmazkodnia kell, kiszab bizonyos köteleességeket, számon kéri az elvégzett munkát, fedd és dicsér, keresi a kapcsolatot a szülői házzal, elhinti a magvát a társas élet törvényeinek, szoktat bizonyos rendhez, alkalmat ad arra, hogy az apró népség keze ügyességét fejlessze, találékonyságát a többiek okulására is kifejezésre juttassa. Hirdeti és példával magyarázza az egyszerűséget és természetességet, figyelmessé teszi a kis család tagjait egymásra, felébreszti a részvétet a szomorkodó iránt s gyomlálgatja gondos kézzel az apró fogatkozások dudvát.

Az óvónéninek mindehhez értenie kell, hogy jól lásson és jól irtogasson. Nem szabad a csinosabb arc iránt elfogultnak lennie, sem az apró macskahizelgésekre fogékonynak, mert a kisededővők parányi népe féltékeny szemmel néz reá, minden pillantását felfogja.

A megfigyelésnek gazdag mezeje nyílik, de a türelem csodás munkája és a szeretet áldó melege nélkül ez a megfigyelés holt kincs, melynek hasznát a kisededővő belső világa nem látja. A munka, melyet a kisededővő művészkertésze végez, mindenféle iskola tanítójának, nevelőjének munkájánál nehezebb, mert leggyakrabban munkatársa sincs a szülők között s főleg azok között nincs, akik nyugtól óhajtanak megszabadulni s azért viszik gyermekeiket a kisededővőbe. Rendezetlen erkölcsi világ légköréből is jut oda sok gyermek, az utca zsvájából a másik rész s magával viszi apró s immár megrögzött szokások formájában a családi élet s az utca számos bacillusát. Ezeknek továbbtenyésztését kell a kisededővő egészséges levegőjének meg-

akadályoznia. Ezért kell a kisedővót olyan otthonná tenni, hová az apró népség vágyakozik, mert érezi, hogy ott neki jó lennie, ott reá jó szó is, néha dicséret is vár; ott nem bántják, nem csúfolják, ott a darab kenyérkét bátran megeheti, nem csúfolják, hogy csak száraz kenyeret kapott otthon, sőt lám, még az is előfordul, hogy kenyérére csipetnyi vajat ken a néni, merthogy ő rakta szépen rendbe a játékokat s az óvóba jövet megfogta valamelyik még kisebb társának a kezét s keresztülvezette az utcán. Az óvónéni látta, nem ő dicsekedett el vele.

A kisedővónak sok-sok melegre van szüksége s ennek mind az óvónéni szívéből kell kiáradnia; kormányozó szemre is van szüksége, melynek tekintete mint egy bűvös pálca érintése valóságos csodatevő. A mese édességének és okosságának kell az ajkán lennie, mert ez a jutalmazó, pihentető, tanító forrás.

Akiből mindez hiányzik, vagy csak nagyon fogyatékosan van meg, az nem művész, csak mesterember, egy-két eltanult fogásnak tulajdonosa. Az bemegy délelőtt és délután az ő műhelyébe, hogy lerőjja az ő robotmunkáját szegényes lelki örömmel, fárasztó egyhangúsággal, sorsa ellen fel-fellázadozó türelmetlenséggel. Nem tehet róla, nem született művésznek. Agya és szíve nincs erre a munkára berendezve. Az apró népségre úgy tekint, mint nyugtalanító, zsbongó sáskákra és mindennap olyan érzése van: bárcsak minél előbb jeleznék az óra, hogy immár haza kell őket hessegetni.

A művész pedig két-három év munkája után elereszti az ő «végzett» apróságait s azt mondja nekik búcsúzóul:

— Ti most az iskolába mentek! Ott is éppen ilyen jó dolgokat lesz, ott még sokkal többet fogtok tanulni. A verseket is, a meséket is igazi könyvből olvassátok majd. És ott is fogtok együtt meg a többiekkel, sok-sok gyerekkel játszani. Jaj, be szeretnék én is veletek menni, de nekem itt kell maradnom ezek miatt a kisebbek miatt. Hanem azért találkozunk, úgy-e? És meg fogtok engem ismerni. úgy-e? Én is megismerlek titeket, még akkor is, ha akkorára nőttök, mint én vagyok...

És ezekkel a búcsúszavakkal bezárul a gyermek előtt az első kis gondtalan világ, amely olyan szorosán csatlakozott a szülői házhoz. A tudás sejtelve táplálja a kíváncsiságot: vajjon milyen lesz a könyv? A betű? A nyomtatott vers és nyomtatott mese? Milyen az iskola, melyről a néni azt mondotta, hogy ott még többet fognak tanulni...

*

Az anya elviszi gyermekét az iskolába. Abba a nagy épületbe, melynek a híre már rég elérkezett a szülői házhoz. Jó híre ritkáb-

ban, mint rossz, helyesebben mondva, félelmes híre. Hallotta gyakran az eleven gyermek, hogy majd kikap az iskolában, majd mőresre tanítják az iskolában. Ezért az iskola gyakran számos olyan új vendéget kap, aki szívdobogva lépi át a küszöböt s aggaskodva néz körül, hogy honnan lép ki a pálcás bácsi, a mérges néni, akitől kikap; aki őt mőresre tanítja.

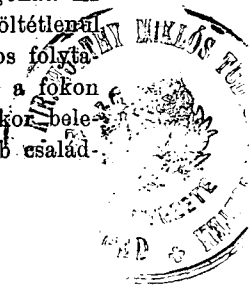
És a mérges tekintet, a megriasztó szó helyett íme jóakarát, nyájas szó fogadja. A falon képek vannak, minden tiszta, az ablakok ragyognak. Nini, ott virág is van az ablak fáján, éppen úgy, mint otthon. És mennyi fogas a folyosón s az ajtók felett tábla s a táblán írás. És sok gyerek, mindenik az anyjával jött, mindenik az ünneplő ruhájában és mindenik gyerek báméskodva néz a másikra. Még nem ismerik egymást.

A tanító «kis katonának» nevezi őt, megveregeti a vállát s mondja:

— Derék kis katonám légy!

Az édesanyjával kezét szorít s igéri, hogy gondját viseli a gyerekeknek. És amikor az anya és a tanító kezét szorítanak, akkor szerződést kötöttek egymással négy esztendőre, arra az időre, míg a kis katona abba az iskolába fog járni. A szerződés komoly és kötelességet ró az iskolára és szülői házra egyaránt. Mindakettő ígér valamit: az iskola azt igéri, hogy négy esztendeig a napnak bizonyos óráiban családi körében oktatja, neveli a gyermeket, munkához, rendhez szoktatja, kötelességet ró rá, szereti, dorgálja, bünteti is, a magáénak vallja s napról-napra építgeti, formálja a kis belső embert; a szülői ház igéri, hogy a napnak többi óráiban megerősíti az iskolát a maga munkájában, teljesíteti a gyermekkel a kiszabott kötelességet, hálás szívvel gondol az iskolára, becsüli azt, aki gyermekével foglalkozik.

Ez a szerződés, melynek komolyságát és erkölcsi kötelező erejét éreznie kell az iskolának is, a szülői háznak is. Ezt kell az iskola vezetőjének az iskola megnyitásakor az összes szülők jelenlétében kifejezésre juttatni. Nemes egyszerűséggel, világosan, hogy minden szülő megértse; belső meghatottsággal, hogy minden szülő megérezze. A megértésnek és megérezésnek egymásba kell kapcsolódnia, mert ez a kettő teheti teljessé a nevelőmunkát. Az iskola a szülői háztól átvesz olyan munkát, melyet a szülői ház nem végezhet el úgy, mint az iskola s ezzel együtt rá ruház az iskolára megfelelő jogokat. Ez a kölcsönösség hozza a kettőt egymáshoz közelebb s teszi föltétlenül szükségessé, hogy a szülői ház nevelő tevékenységének okos folytatója, gyakran helyreépítője legyen. Valójában nem egyéb ezen a fokon az iskola, mint a gyermek életének az a fontos stációja, mikor belelép az emberi társadalom közösségébe, tagja lesz egy nagyobb család-

nák, mely azért szerveződött, hogy a leendő honpolgárt megismertesse polgártársaival s közösen végzett munka árán fegyverhez juttassa az élet küzdelméhez. E fegyverek között első a *tudás*, de nem kisebb fontosságú a család társadalmába való behelyezése a gyermeknek, vagyis a nevelés.

Ez utóbbi kérdés foglalkoztat minket.

... Az iskola társadalma nem egyéb, mint a család tágabb kereteiben. Családfő, gyermekek, még pedig sok és mindenik más. Az apának és anyának be könnyű dolga van a szűkebb családban, az iskola-család fejének mennyivel nehezebb a dolga. Megismerni ezt a sok idegen gyermeket, nemcsak neve, ruhája, esze, hanem belső mivolta szerint. Ahányszor az egyéni nevelést emlegetik, mindig szomorú, kétkedő mosoly villan át arcomon. Miért áltatjuk magunkat ezzel az utópiával? Mert utópia, semmi egyéb. Ki álmodozik arról, hogy minden tanítványát meg tudja ismerni a maga igaz valóságában, ha csak a napnak néhány órájában látja nem is egyenkint, hanem tömegben. Hiszen már az a tény, hogy az iskolában, idegen fiúk között van, elszakadva a megszokott kisebb, bizalmasabb körtől: kényszeríti a gyermeket arra, hogy más arculatot öltson fel. Iskolásan jobbat, szelídebbet, csendesebbet mutat, mint aminő a valóságban otthon. A padok, a tanító asztala, az emelvény, a térképek, a csöngetés, a leckefelmondás, a dorgálás, az apróbb büntetések: minden, ami őt az iskolában körülveszi, sajátos kiforgató hatással van rá. Ezt a hatást kell egészségesebb irányban megváltoztatnunk, ha a gyerekek megismerésére törekszünk. Akinek csak félig-meddig sikerül az, hogy az iskolának hivatalos arculatát családiás vonásúvá tegye, közelebb férközött a gyermekhez.

A tanítónak le kell szállania az emelvényről s kis családjához kell közelednie, hogy ő is jobban lássa őket, azok is jobban lássák őt. Közéjük kell vegyülnie, mikor együtt dolgoznak, főleg pedig akkor, ha játszanak. A játszó gyermek az udvaron, a mezőn megfeledez, arról, hogy ő iskolás gyerek, felhevül, kikívánczik belőle az én, a le nem nyugott, a félelemtől és fegyelmestől felszabadult én. Megnyilatkozik jó vagy rossz indulata, ügyessége vagy ügyetlensége, ötletessége, találékonysága, türelme vagy türelmetlensége, irigysége, önzése, vagy alkalmazkodó, megalkuvó természete, hivalkodása vagy szerénysége. A *cselekvő ember* képét mutatja itt, míg az iskolai padjai között mesterséges keretek közé van szorítva, szeretne mozogni de nem szabad, szeretne néha nevetni, de el kell harapnia, szeretne közbészólni, de megbüntetik.

Váljék a tanítóból az ő iskola-családjában, az osztályban jósgos, de szigorú apa. A jósgból és szigorúságból igazságos mértékkel

juttasson gyermekeinek. A jóság feladata, hogy a gyermekek szívéből kiirtsa apránként a félelmet, fölébressze a bizalmat és ragaszkodást; munkára készségesebbé tegye, az igyekezetet jutalmazza. A jóság adja meg az iskola-család levegőjének a meleget, melyben a tanulók szép és nemes hajlandóságai mélyebb gyökereket eresztenek, szebb fejlődésnek indulnak. A szigorúság teszi a tanulók munkáját következtessé, rögzíti meg a renchez való szokást, parancsol tiszteletet, megadja az iskolának a szükséges tekintélyt. Az igazságos szigorúság sohasem üt fájó sebet, eleinte nyűg, később szükséggé válik, mert nem egyéb, mint a munka rendjének törvénybe iktatása. A szigorúság valójában nem egyéb, mint következetes igazságosság. A kötelességnek lelkiismerete.

Már pedig az iskola nevelőmunkájának legerősebb alapja s mindvégig továbbépítendő legfontosabb célja: kötelességérző, kötelességtudó s kötelességteljesítő embereket adni a nagyobb társadalomnak. Ebből a szempontból minden iskolát egy-egy kis társadalomnak kell tekintenünk s olyanná kell formálnunk, minővé a nagy társadalmat kívánók átalakítani.

Szervezzük osztályainkat már most a későbbi feladathoz mérten az adott egyszerű és szűk keretek között is. Nevezzük el dolgozó iskolának s juttassunk az apró munkából az iskola minden tanulójának, ném kitüntetés, hanem kötelesség címén. A tanító asztalának rendben tartása, a tábla letörlése, a tisztaság, az osztály rendje, a sorakozás, a tornajáték csoportjainak alakítása, az apróbb kirándulások mind alkalmul kínálóznak arra, hogy a kis társadalom minden tagja részt kapjon a munkából. A *kedveltek* rendszerét egyszer s mindenkorra ki kell irtani ebből a kis világból.

Ne csak az osztálytársak ismerjék meg egymást, hanem az iskola összes növendékei is. Alkalmat kell adni arra, hogy a kisebb és nagyobb tanulók, mint az iskola egységének, egészének alkotó részei többször együtt legyenek. A nagyobb tanulók tekintsék kisebb társaikat olyan társaknak, akit nemcsak védeni, bátorítani, biztatni kell, hanem figyelmeztetni is, ha olyasmit cselekszik, ami nem méltó az iskolához. Legyen az iskola udvara mindennapi találkozó helye az iskola-családnak. Felfrissítő mozgás, társasjátékok, kedves beszélgetés, eleven pajtasság: élet színhelye legyen az udvar. Tanítónak tanulmány; tanulóknak gyönyörűség.

Mindez oly szépen fest a papíron s olyan nehéz megvalósítása az életben — mondják, akik olvassák vagy hallják; ám ha elejétől kezdve úgy szoktatjuk s következetesen végigcsináljuk: évről-évre kívánatosabb formát ölt s a mai lármás, verekedő, irigy, panaszkodó gyermek-csödületből játszó gyermekek lesznek. Mert az udvaron játszó

és nem rabmódra sétálgató gyermek-csapatokra van szükség. Amily bántó a nyers és bárdolatlan gyermek-csorda (mert csak ez a kifejezés a hü és találó), éppen olyan természetellenes az óráközi szünetekben az osztályonként sétáló gyermek-csapat. A gyermeknek egy órai ülés után mozgásra van szüksége, eleven, vérfelpezsdítő mozgásra. Ámde legyen egyéb alkalom is a találkozásra. Közös séta a mezőre, erdőbe, iskolai ünnepek, hova a szülők is eljönnek, évmegnyitó, évváró, a nagy és érzelmileg is jelentős ünnepek előtt (karácsony, húsvét) hadd gyűljön össze az iskola-család, lássa az iskola-család fejét, lássa mindenik osztály-család a maga fejét s érezze, hogy most mind együtt vannak: kisebbek, nagyobbak. A szó, mely a család fiainak, leányainak szól, mindnyájukat egyformán illeti, a dicséretből, dorgálásból, figyelmeztetésből mindenkinek egyformán kijut. Ebben a családban mindenkinek egyformán vannak jogai és kötelességei. Minden ilyen találkozás ébresszen gondolatot és érzelmet a tanulóiban.

A szülőknek is kell ezt éreznük gyermekeikkel együtt. Az iskola igazságának nagy, erkölcsi erővé kell mindenik lélekben változnia, olyan erővé, amely nemcsak ebben a kis társadalomban kötelező, hanem a másik, a nagyobb társadalomban is. A demokrácia sehol olyan tiszta, becsületes formájában meg nem valósítható, mint az iskolában s amely iskola nem erre törekszik, az megszakítja az étellel való, olyan gyakran hangoztatott kapcsolatot.

A tanító-munka közben az érzelmi mozzanatokat ne tartsuk lényegteleneknek. Nagy költők lelkével társalkodva a fajszeretet, a családi érzés, a lelkesedés ihlesse meg a tanítót s ezen a meghatottságon át éreztesse az erkölcsi ember a maga hatását. Nem gondolok moralizálásra, erkölcsi tanulságok idézgetésére, hosszú fejtegetésekre, csupán arra a finom magvető munkára, mely az olvasmányok megbeszélésével szoros kapcsolatban, mintegy porhanyóvá, készségessé teszi a gyermeklelket finomabb hatások befogadására.

Az élő példa a nevelés egyetlen hatékony eszköze, ámde az életnek olyan sok viszonya, helyzete van s ezek közül vajmi kevés adódik önként az iskolában, hogy nevelőhatását a tanító rögtön érezze és éreztesse. Ezért kell az olvasmányokhoz kapcsolni s lehetőleg a tanulók életében keresni analog eseteket.

Az emberszeretet az iskolában a szociális érzés fejlesztésében nyerhet kifejezést, de csak úgy, ha belevisszük a cselekedetekbe. Valahogy közelebb kell érzésben hozni a kis osztály-család tagjait egymáshoz. Az együttlét kedvessége, bizonyos szolgálatkészség egymás iránt, előbb jó pajtáság, később barátsággá nemesedő finom erkölcsi érzés, az osztálybecsület helyes értelmezésén felépülő közös fáradozás

évek következetes munkája alapján ki fogja ezt az emberbaráti érzést fejleszteni, amely együtt dolgozó ifjakat, később együtt s egymásért is dolgozó polgártársakat nevel előbb az iskolának, később az életnek.

Legyen az iskola levegőjében benne ez a szociális érzés, váljék szokássá, hogy egymással türelmesnek, jobb indulatúnak lenni kellemebb és az egyénre nézve is hasznosabb, mint türelmetlenkedni, irigykedni; kedvesebb együtt örüdeni, mint egymást kinevetni. Amely osztályban a gyöngé tanuló feleletét a tanító és a tanulótlársak csufondárosan kinevetik: ott a szociális érzés hirdetése hazugság, de amely iskolában az eszebb tanuló a maga jószántából, és nem rendeletre, tanítja, útbaigazítja nehezebb felfogású társát, a testileg erősebb nem megfélemlíteni, hanem megvédeni igyekszik gyöngébb társát: ott megkezdődött a szociális nevelés.

A vetélkedés, az elsőségért való versengés, mire a régi iskola olyan nagy súlyt helyezett, a szociális érzés fejlesztése szempontjából nem tenne jó szolgálatot. Mindeniktől csak annyi munkát s olyan eredményt várhatunk, amennyi erejétől kitelik. A kiváló képességű gyermek elsőse gyakran a természet ingyen-ajándéka; a közepes tehetségűeknek kitartó munka és szorgalom árán kivívott elsőse inkább megy érdemszámba. Értessük meg tanítványainkkal, hogy minél könnyebb a tehetségeseknek a tanulás, annál természetesebb, ha társaikat támogatják. Mennyi szeretet, később milyen megbecsülés jut ki buzgóságukért jobb érzésű társaik részéről! Hiszen még azokat is szokták a társaik szeretni, akik pompásan játszanak és értenek a játékok szervezéséhez; a szellemi erő tevékenysége se fölényes gúnyban, se kicsinylésben ne nyilatkozzék meg, hanem a munka szervezésében, buzdító példaadásban s főleg támogatásban. Ehhez azonban szükséges a hiúságnak, amely itt még gyerekes hivalkodás, apránként való letörése, jobban mondva nemes becsüggé váló átídomítása. Olyasvalamire van szükség, hogy a gyermekek a társaik jó feleletének is tudjanak némileg örüdeni. Hiszen a gyermekben van igazságérzet, nyilatkoztassuk meg a nevelés érdekében ezt az igazságérzetet. Esetről-esetre magával az osztállyal mondassuk ki a szorgalmas tanuló ítéletét, s fejünk bölintása, jóakaró tekintetünk legyen ennek az elismerésnek megpecsétlője.

Az osztálycsalád kis betegeiről sem szabad megfeledkeznünk. Nem elég följegyeznünk a hiányzókat, tudakoljuk meg, hogy mi a bajuk, érdeklődünk sorsuk iránt. Jó eleve fejlesszük ki az osztályban ezt az emberbaráti érdeklődést a magunk jó példájával. Látogassuk meg beteg tanítványainkat. Ez a tény maga, melyre a jó nevelőt emberérzése sarkalja, az intelmek és buzdítások egész tömegénél hatékonyabb. A szenvedő embert sajnálni henye sopánkodásban

szokták az emberek, mert ez könnyű s hamar végez vele, idejébe, fáradságába, pénzébe sem kerül. Áldozunk fel egy-két órát a délutánunkból, esetleg a kedvtelésünkéből, vigyünk biztató szót, gyógyító mosolyt a betegnek s tapasztalni fogjuk azt, hogy ülvén a beteg ágya mellett, valami jó, meleg érzés támad bennünk is. Embertársunk öröme megjutalmaz. És ezen az alapon, az adott példa útját egyengeti az osztálycsalád szokásának: a tanulók meg fogják beteg társaikat látogatni, Magától értetődik, hogy a fertőző betegségben sínylődők látogatásától óvjuk, eltiltjuk növendékeinket.

Ilyenformán négy esztendő következetes, fáradszhatatlan alapvetése juttat némi eredményre. Megteremthetünk olyan osztályt, amely egymáshoz szokott, szereti a rendet és tisztaságot, közreműködik, hogy ez a kettő meg is legyen; a szegényes és finomabb ruha között nem lesz nagy különbség, az embertársi érzés nem lesz nekik merőben ismeretlen fogalom.

Ime, útra bocsáthatjuk a negyedik év végén.

Hadd gyűljön össze az iskola-család. Hiszen ez a nap úgyis ünnep. Az iskolaév befejezése. Ott vannak a szülők is, illik, sőt kötelességük, hogy ott legyenek. Illik, sőt kötelességük, hogy azoknak, akik tíz hónapon át fáradoztak az ő gyermekeikkel, egy-egy embertársi köszönő szót mondjanak. Én ezt olyan természetesnek tartom, s ha nem történik meg, veszedelmes példának a gyermekek szempontjából. Igen, a gyermeknek látnia kell az apját vagy édesanyját az iskolától való búcsuzás napján az iskolában, és együtt kell hallaniok az iskola-család fejének búcsuztató szavait. Az iskola szívének meg kell dobbannia a búcsuzás pillanatában, hiszen gyermekeitől válik meg, akik többé nem jönnek ide vissza. Négy esztendő emlékét kell a szülők és gyermekek lelkében fölbreszteni, még egyszer át kell élni azt tíz-húsz perc alatt, s ki kell jelölni az utat, mely egy másik dolgozó iskolába visz, hol ugyanilyen iskola-család vár rájuk, ahol ők talán még hosszabb ideig lesznek egy más, de ehhez sokban hasonlatos iskola-családnak tagjai, és mert nagyobbak, hát még több munka vár rájuk, mert többet bírnak el. És a munkától itt sem féltek, ott sem fognak félni. Erre a családra pedig vissza fognak még bizonyosan gondolni, egymást is megismerik. A kis diák megismeri társát akkor is, ha abból kis inas lesz, akinek a műhely lesz az iskolája. Igen, a műhely is épen olyan, mint az iskola. Az egész élet műhely, tehát iskola. Dolgozó embereket vár.

A jó nevelőtől könnyes szemmel búcsuzik az olyan gyermek, aki négy éven át kedvvel járt az iskolába, s a jó nevelő szeme évek múlva is figyelemmel kíséri derék fiacskáját, leánykáját.

Amely iskolában az évzáró-ünnep az érzelmét egészen kirekeszti, s ahonnan a gyermek közömbös érzéssel megy el: abban igazi nevelő-munka nem lehetett.

Eljutottunk a harmadik iskola-családhoz, melynek tagjai 10—18 évesek. Nevezzük polgári iskolának, felsőbb leányiskolának, gimnáziumnak, reálisiskolának, tanítóképzőnek, ipari vagy kereskedelmi iskolának. Mindegy az. A nevelő-munka nem ismer szakszerűt való elkülönítést, a nevelő-munka *embert* keres, akit formálni próbál.

Hogy ez a munka, a nevelés munkája az olyan iskolában válhatik teljesebbé, hol hosszabb ideig tart: ez természetes.

Próbáljuk ezt a nyolcesztendőös nevelő-munkát a már ismert alapon tovább építeni, avagy elülről kezdeni. Ez az utóbbi eset gyakrabban fordul elő.

A nevelőt immár tanárnak nevezik, nem is egy van, hanem sok. Gyakran igen sok. Minden tantárgynak más a tanára. Hetenként némelyik csak két órát tölt az osztályban. A család is nagy, néhol rettentő nagy. Vannak egészen kis fiúk, leányok, s vannak igen nagyok. Osztály is több van, mint a másik iskola-családban.

Itt valóban nehéz munka vár arra, akit az osztály fejének tesznek meg, de a tanulókra is nehéz, mert sokféle tanár úr van s mindeniknél más a rend. A kis diák csak apránként fogja megismerni, egészen talán soha. Évről-évre nagyobb darabot lát meg belőle. És mindig más szemmel látja, mert a tanárok is változnak, sőt ő is változik.

Az év megnyitása az első alkalom, mikor az új iskola-család minden tagja összegyűl. Hatalmas, szép látvány, mikor az osztályok felvonulnak a nagyteremben vagy a tornacsarnokban. Mindenik osztálynak megvan a maga helye. Ime, a kis jövevényekhez nagyobb diákok szegődnek, minden osztályhoz három, s rendezgetik őket. Ez már új dolog, de talán még sem új, hiszen ők is hozzászoktak ilyesmihez, de itt a nagyobb diákok dolga ez.

Hozzák az intézet gyönyörű zászlóját. Nagy csöndesség lesz. Három nagy diák hozza. Szépen, lassan, komoly arccal. És mikor ott áll a zászló az ifjúság előtt, akkor lelkes éljenzés zúg fel.

Szülők is vannak sokan. Jönnek a tanár urak, jön az igazgató.

Így látja a jövevény, az új diák az új iskola-családot, melynek őt új társaival ezen a napon tagjává fogják avatni. És részesévé lesz annak a jelenetnek, mikor a legfelsőbb osztály egyik tanulója, aki az intézeti zászlónak az öre, a diákok körének az elnöke előáll és szól az új növendékekhez. Úgy szól, mint az idősebb testvér a fiatalabbhoz. Tegezi s elmondja, hogy ebben az iskola-családban miféle köte-

lességek és miféle jogok várnak az új családtagokra, biztosítja őket a nagyobb társak nevében jóindulatukról, türelmükről, támogatásukról. Ez az iskola-család erkölcsi törvénye. Nem az igazgató mondja, hanem az intézet tanulója, aki immár nyolcadik éve engedelmeskedik é törvényeknek; meggyőződéssel mondja, mert belátta, hogy ezeknek a törvényeknek engedelmeskedni hasznos; szeretettel is mondja, mert ebben az iskolában melegebb érzés van, melyből kijut az érdeemeseknek.

A felavató ünnep az iskola-család zászlója mellett történik. A jövevények mintegy polgárjogot kapnak, hogy az új államnak egyenlő jogú polgárai legyenek. A szülőknek e pillanatban érezniök kell, hogy gyermekükkel ők is az iskola nevelő munkájának közösségéhez tartoznak, a felavatás nekik is szólott, a szívök valamelyik húrját megrezegtette. Nem fognak gondolat és érzés nélkül hazamenni gyermekeikkel. Föl kell bennök a bizalomnak ébrednie az iskola iránt, amely nem elégszik meg az új tanulmányanyag ellajstromozásával. Valami összefoglaló erkölcsi kapocs van itt a tanulók között, ennek adott kifejezést a nagyobb tanuló. Tehát nem merő cerimonia, lényeg van benne. Ezt érteni és értékelni kell. Ennek reájuk is kötelező ereje van.

Íme, következik az osztály-családok szervezése, amely nem elégszik meg a tanulók céltudatos elültetésével, nem áll fegyelmi szabályok komor felolvasásából, hanem a *szociális munka* bevitele az osztály-családba. Kötelességek kiosztása mindenkire: osztály-rend; tisztogatás, tábla-rendbentartás, asztal-örtség, osztály-kassza, kirándulások rendezősége, osztály-krónikás és végül osztály-tanács. Ez mind munkát ró az osztály-család tagjaira, olyan munkát, melynek jótékony eredményét az összes is látja, nemcsak az egyén. Ne ijedjen meg tőle az osztály feje, minden magától adódik. Ujság ez a tanulókra, megvan az ingere, csak arra kell törekedni, hogy a kezdet buzgó-sága ne lankadjon, a kötelesség derék teljesítése hasznosnak bizonyuljon, készséggé és ne unott kényszerűséggé váljék. Jusson ki mindenkinek, egyénről-egyévre szálljon a tiszt, leljen elismerésre a derék kötelességteljesítés, fejlődjék ki az osztályfő és az osztály-család között a tisztelet és szeretet a fő iránt s legyen ennek természetes eredménye a bizalom. Legyen a tisztelet és szeretet olyan nagy és mély, hogy váljék fölöslegessé a félelem; kapjon erőre az évek következetes munkájának eredményeül a *belátás*. A mindennapi tapasztalat győzze meg a tanulókat arról, hogy ilyen igazságos szervezetre, ilyen közös tevékenységre szükség van, ez jó nekik s mert jó, megmaradnak mellette. Legyen az osztályfő ennek a kis világnak, ennek a fia-társadalomnak bölcs és jólelkű feje, de támogassák őt

ebben a nehéz munkában mindazok, akik hetenkint néhány órára járnak be tanítani. Rakjanak egy-két követ az épülethez, és ne szedjenek le a már felrakott kövekből. Örvendjenek, ha egy-egy ilyen szervezett, jól összetartott, tisztességben, őszinteségekben együtt érző osztályba lépnek, melynek van erkölcsi képe. A gyermekek szeméből kiragogy az őszinteség, a munkára való készség. Ilyenekkel egy-egy órát eltölteni nem vesződés, hanem lelki öröm. Az ilyen környezetnek van nevelő hatása s erre kell az iskolának legerősebben építenie. Az ilyen osztállyal lehet kirándulni, lehet vidáman játszani, s a család feje összeforr velök nyolc esztendő alatt. Látja fejlődésüket s gyönyörködik benne; észreveszi különböző irányú tehetségeiket s a kellő időben irányítja; gyermekeinek tekinti, akiknek további sorsa érdekli, összeszorul a szíve, mikor elbúcsúzik tőlük nyolc évi szerető együttlét után, ámde a nagy fiúk is zokogva borulnak az iskola padjára, mikor el kell az osztálytól s a jó apától válniok, akit a vérség kapcsa nem fűzött hozzájuk, de a szeretetnek a vérség kapcsainál erősebb láncszemei oda kötöttek.

Ez nem költői kiszínezés, ez lehet valóság is s ehhez a valósághoz közeledni az iskola nevelő munkájának a célja.

Mit jelent ez? A tízéves gyermeket tiszta, jóra hajlandó érzésvilágával hozzáköttni az első évben az iskolához s vigyázni arra szerető, féltő gondnal, hogy ebből a tiszta érzésvilágból ne menjen minden veszendőbe, hanem izmosodjék a munkaszeretet, bontakozzék ki a későbbi férfiú, nemesedjék, ériék az a belső világ, mely tartalommal itt telik meg, értékeit napról-napra itt gyűjti, ideálokért buzogni itt tanul meg, szertelenségeiből itt vetkőzik ki, életcélit itt választ, akaratának ura lenni itt próbál meg. Ki tudja, melyik órán, minő lelki diszpozícióban, a jó tanárnak minő szava, arcvonása, szempillantása, komoly megjegyzése lesz az az észrevétlen szikra, amely lánggra gyújtja a lassan összehordott anyagot s világot vet az ifjú erkölcsi életének az útjára? És ki tudja, melyik órán s minő lelki diszpozícióban semmisít meg a tanárnak egy-egy gúnyos szava, egy-egy indulatos kitérése jó szándékot, derekas elhatározást?

Az emberszeretetnek, türelemnek, okosságának és a veleszületett ösztönös tapintatnak milyen csodálatos, vagy talán milyen szerencsés vegyülete kell ahhoz, hogy a nevelő soha kárt ne tegyen a lélekpalántákban! Szándékosan mondtam, hogy szerencsés vegyülete, mert a nevelés nem tudomány, melyet meg lehet tanulni, nem áll külső fogások sorozatából, melyeket el lehet lesni, s kisebb-nagyobb eredménnyel lehet alkalmazni: a nevelés művészi rátermettséget kíván s a hivatottak maguk sem tehetnek arról, hogy tudnak nevelni. Ám adjuk meg a kereteket az iskolának arra, hogy nevelő-munkát végezhesen:

1. *Tegyük az iskolát kedves helyjé.* Tekintsük hajléknak, mely a miénk s melynek szépségére, tisztaságára gondot viselünk. Mind az egész iskola-család. Ne nézzük hivatali helyiségnek, hanem otthonnak. Csinosítsuk. Szerezzünk be virágot s gondozzuk; aggassunk ízléssel és ízléses képeket a falra s tanítsuk meg fiainkat arra, hogy erről nekik kell gondoskodniok, legyenek az iskolának munkásai, a tanárnak munkatársai. Milyen jó, ha a gyermeknek elég ügyessége van, ha egy-egy szöveget kell a falba beverni, hogy képet akasszon fel. Nincs? No majd gondoskodunk róla, hogy legyen. A csarnok, a folyosó ragyogjon a tisztaságtól s ezt a tisztaságot vegye észre, szeresse meg, védje a tanuló. Aki otthon nem szokta meg a rendet, szoktassa itt reá az iskola a maga szigorúságával. Mert nagyon szigorúnak kell a jó iskolának lennie, s minél kedvesebb otthon akar lenni, annál következetesebb legyen ez a szigorúság.

2. *A tanulóval szeretlenségünk meg az iskolát!* A magábanvéve kedves helyet kedveltté kell tennünk. Ezt csak jószágos gondviseléssel érhetjük el. A munka mellett vidámságnak is kell lennie az iskolában. A dorgálás, fenyegetés, szidás, örökös tilalom, a jó kalkulushoz jutalmazó s a rossznak büntető jellege nem elég; az elnézés, lágyság meg épen kárhuzatos volna. Legyen műhely, melyben ötven percig komoly-munka folyik, tíz percig pedig jókedv váltja fel. Ilyenkor is lássuk a mi fiainkat, álljunk szóba velök, mikor falatoznak, mikor beszélgetnek a társaikkal. Sétálgassunk velök a folyosón, az udvaron. Vegyük észre, ha valamelyik szomorú s ne haladjunk el mellette közömbösen. Szoktassuk őket hozzá, hogy ne féljenek tőlünk, hiszen mi nemcsak tanáraik, hanem jóindulatú embertársaik is vagyunk. Azért töltjük velök a délelőttöt, mert az élet-munkára készítjük elő. Változtassuk meg azt a viszonyt, amely az iskolában a tanár és tanítványa között van: apa és fiú viszonya legyen ez az iskola-családban. Minél nagyobb lesz a tanuló, annál inkább; a tisztelet nem apadni, hanem gyarapodni fog, mert a nagyobb tanuló mindjobban belátja, hogy miért kell neki a jó tanárt tisztelnie. Az iskolát csak a tanáron keresztül szerethetik meg a tanulók, mert az iskola maga a tanár. Törődni kell a tanulókkal a tanítás óráján kívül is. Ez az iskola megszerettetésének a titka.

3. *Adjunk alkalmat az önmunkásságra.* Ezt másképen úgy is nevezhetnők, hogy hozzuk közelebb az iskolát az élethez, vigyük be a zárt falak közé egészséges intézmény alakjában az életrevalóságot. Láttassuk az életmunkát nemcsak a tanulás formájában és egyoldalúan, hanem annak valóságos megvilágításában. Mikor az iskolai évmegnyitó és évváróbeszédeknek ezt a közhelyét hallom, hogy „váljék az ifjú a hazának és társadalomnak hasznos tagjává”, úgy

tűnik fel nékem, mintha ennek a célnak helyes megközelítésére s majdan megvalósítására nem tennénk eleget.

A dolgozó és dolgoztató iskola nem elégedhetik meg az elméleti ismeretek közlésével, nem tarthatja elégnak, hogy a kiszabott studiumokból elegendő tudást szerezzenek a tanulók. Gondolnia kell arra is, hogy sokféle érdeklődést keltsen tanítványjaiban, rátérítse annak a képességnek teljes kifejtésére, amelyből legtöbb jutott a tanulónak osztályrészü. Csakhogy ezeket a különböző képességeket a tanítás megszabott tárgyainak a keretében egyetlen iskola sem fejlesztheti ki. Szükség van arra, hogy a tanulók a maguk önkéntes munkájára támaszkodjanak.

Allítsunk fel dolgozó-helyiségeket az iskolákban: laboratoriumokat, műhelyeket, amelyekben a felébredő hajlamok és tehetségek szerint a tanulók a maguk elhatározásából dolgozhatnak, még pedig nem a bizonyítvány rovatainak szaporítása céljából, hanem azért, hogy az élet praktikumához jobban tudjanak alkalmazkodni. Nincs nagyobb gyönyörűség, mint a dolgozó tanár mellett a dolgozó tanítványt látni a munkának tiszteletreméltó, szent hevében. Ilyenkor bontakozik ki az ifjúból a leendő munkás-férfiú. Amint biológiai gyakorlatokat végez, boncol, rajzol, megfigyel, lejegyz, következtet, meghatároz; vagy mérési feladat megoldásán fárad, apró kísérleteket végigcsinál, a hallottak bizonyosságával tudása megerősödik; vagy esztergája mellett fúr, farag, formál, kezét, szemét hozzászoktatja, hogy hasznos és élvezetes munkát végezzen; vagy lemegy az asztalos-műhelybe, s rajz után, melyet ő készített, fából megsinálja a könyves-polcot, vés, gyalul, simít, fest, a kész munkát vizsgálja, a hibát ő maga meglátja, okul, más munkába fog, s addig nincs nyugta, míg el nem készül vele.

Ez az élet, amely kiosztja a maga munkáját: a tudósnak, a művésznek, az iparosnak, kereskedőnek, a napszámosnak, s megköveteli tőlünk, hogy minden munkát értékeljünk és becsüljünk meg, de ne a terített asztal ékes dikciójában, hanem a munka születése helyén.

Fáradnunk, izzadnunk, próbálgatnunk kell, hogy a munka megbecsüléséhez jussunk. A belső ember kialakításához, a jellemfejléshez, az iskolai élet megszerettetéséhez egyformán szükségünk van műhely-munkára. Ez a próbaköve az igazi életrevalóságnak és kitartásnak. Itt szegődik a szem, kéz, láb a teremő akarát szolgálatába s levetkőzi gyakorlatlanságának fogyatékoságát, s készséges szolgájjává lesz az akaró embernek. Az ipari munka megbecsülése itt válik testté és vérré.

A tapasztalat döntő igazsága szól belőlem, midőn ezt mondom,

s lelkem szemével új generációt szeretnék látni, amely fizikailag is dolgozni az okos családi élet keretén kívül az iskolában tanult meg.

A kis asszistensek ott buzognak mestereik mellett s gondolnak egy jól felszerelt laboratóriumra, melyben ők nagy igazságokat fog-
nak megállapítani; az inaskák ábrándoznak arról a mesterműről, mely kezök munkája lesz, s melyre ők is, mások is gyönyörködve néznek. Nem taps kell, amely elkábit, hanem munkaeredmény, mely magát a munkát teszi gyönyörűséggé.

Látom a kis diákot, aki az asztalosműhelyből hazaviszi az első hús-vágó-, az első vasaló-deszkat, melyet ő készített s átadja az édesanyjának. Ő már tudott valamit csinálni, ő tud hasznos lenni, ő tud örvendeni azon, hogy szüleinek, testvéreinek szerzett örömet.

Amely iskola módot nyújt erre: először nevel, másodsor ked-
vessé és értékessé válik, s épen ezért van vonzó ereje.

Né mondja azt senki, hogy a szakiskola rendeltetése ez. Ilyen értelemben minden iskolának szakiskolává kellene válnia, mert az élethez való közeledés minden embertől megkíván bizonyos ügyességet. Az életpályák mindenike kapcsolatos az étellel, s amint egy családban nő az értéke az életrevaló embernek, úgy a társadalom nagy családjára nézve is fontos, hogy több életrevaló ember alkossa.

4. *Istápolja az iskola az embertársi érzést!*

Az egész iskola-család egységének kell uralkodó gondolattá, válnia. Az osztályok kasztszerűsége ellen dolgozni legsürgősebb kötelességünk. Nehéz feladat, de nem leküzdhetetlen. A nagyobb tanulót ne válasszuk el a kicsinytől, vegyítsük okos célzattal össze. Tegyük a nevelés érdekében segítőtársunkká a nagyobbat, s legyen a mi bánásmódunk a kisebbekkel szemben a nagyobb tanulókra éltető példa. Bánjunk úgy a nagy tanulóval, hogy legyen örömmel segítőtársunk, találja meg ebben a bánásmódban az ő jutalmát, a kisebb tanuló pedig vágyódjék arra, hogy egykor ő is nagy lévén, épen ilyen közel jusson a nevelőnek a bizalmához.

Az osztálytársak erkölcsi egymáshoztartozást szokjanak meg. Szívesen teljesített kötelesség legyen egymásnak szellemi és anyagi támogatása. Az osztálybecsület helyezkedjék épen ilyen erkölcsi alapra s hova-tovább irtson ki minden selejtességet; hibás értelmezést, rázza le a bujkálók és éretlenek terrorját, alakítson magának erkölcsi bíróságot, melynek az ítélete hatalom legyen. Lassú és nehéz folyamat ez, nem lehet csupán elrendelt intézmény alakjában belevinni egy iskolába se, de azzá fejlődhetik minden formális intézmény nélkül magától, ha az iskola levegőjében az igazság és őszinteség, mint egy melegágyban a drága és kényes növény magától kifejlődik.

Ahol a kis diák a nagyobbbat tiszteli, mert tőle jó szót hall, nála védelmet talál, elnéző türelmet is, útbaigazítást; s ahol a nagy diák hasonló jó szót hall nyolc éven át a tanároktól, védelmet, útbaigazítást, megvigasztalást: emberérzést minden felhánytorgatás nélkül, ott kifejlődhetik ez a kényes palánta.

A nevelés legnagyobb értéke s az iskolának legerősebb vonzóereje.

5. *Az iskola családi életének vonzó tanúsága legyen az, hogy évente néhányszor a tanártestület minden osztálynak egy-egy derék tanulóival közös ebédre gyűl. Ez volna a kitüntető családi ebéd, mely egyszerűségével, szíves, meleg hangjával, bensőségével példázná azt, hogy az osztály legderekabb tanulói többi társaik képviselőjében néhány órát együtt töltenek azokkal, akik az iskola-családban a szülők munkáját végezik. Semmi pompázás, semmi fölösleges ceremónia, de annál több bensőség, őszinteség. Hadd érezzék a tanulók embervoltuknak ezt a megbecsülését is. Jutalom ez, melynek emléke sokkal tovább megmarad, mint a néhány koronáé vagy díszkönyvé, melyeket az évzáró-ünnepeken a szorgalmas tanulók között szoktak kiosztani. Ha a tanár vagy igazgató azt is megteszi, hogy időről-időre a maga családjá körében látja vendégeül a derék tanítványt, szűkebb családjá tagjául tekinti s juttat neki jó szót, ad neki tanácsot, megnyitja előtte a szívét; belevonja a társalgás során az ő gondolatainak közösségébe: a legnagyobb jutalmat adta neki, a legnemesebb példát mutatta a szociális cselekvésnek, mert cselekvésre és nem fejtegetésekre van szükség a nevelés szempontjából.*

Itt is a tapasztalaton felépült meggyőződés szól belőlem. Hiszen még az egyetemen is az olyan tanárok hatása a legnagyobb, emléke a legáldottabb, akik a katedra szédítő magasságából le tudtak szállani s otthon házi kabátban, emberi mivoltuknak mesterkéletlenségében egy-egy csésze tea mellett eldiskurálgattak derekabb tanítványaikkal. Egy-egy ilyen óra erkölcsi hatás tekintetében fölért néha félesztendei egyetemi előadással.

6. *Végül tartsa és tartassa az iskola tiszteletben minden tanulónak a vallásos érzését. A vallásos érzés az a finóm lelki szövődék, melyhez avatatlan és durva kézzel senkinek sem szabad nyulnia. A szülői házból hozta magával a gyermek, gyöngéd emlékek fűzik hozzá, az édesanyjai szív őrködött felette, erőssége volt a szenvedésben, reménykedése a bizonytalanságban, megnyugvása a változhatatlanságban. Csodálatos kincs, mely nem tette elbizakodottá, hanem szerényné, alázatossá a porszemet Isten mindenhatósága előtt, hirdette az emberszeretetet, türelmet, megbocsátást, tisztult érzések végtelen harmóniáját éreztette; s fenséges célt tűzött ki. Maradjon ilyen ez az érzés az iskolában is. Legyen melegágya minden emberi erény tiszt-*

teletének s minden erkölcsi hitványságtól való irtózásnak. Az ész munkáját támogassa, a derék törekvéseket nyomon kísérje s legyen az, ami a virágnak az illat. Legyen erős kapocs a gyarló teremtmény és a mindenható Alkotó között. A vallásos érzés az olyan iskolában, melynek nevelőmunkáját igyekeztem megrajzolni, természetesen a fejlődés szerencsés alapföltételeit megtalálva, erősödni fog. Bármely vallásfelekezethez tartozzék is a tanuló: erkölcsi életének kialakításához ez az iskola megadja a maga tartozó adóját.

★

Végére jutottam elmélkedésemnek. Útra kell bocsátanom azokat, akik nyolc éven át a mi felügyeletünk, közreműködésünk mellett fegyverkeztek az élet munkájára. A gyerekekből ifjú és hajadon lett. Ezekből az ifjakból sorozza be a munka az ő férfi-katonáit s ezek a hajadonok lesznek majd a férfiaknak küzdőtársai. A fegyverek, melyeket szereztek, még kiegészítésre várnak, újabb, speciális ismeretekre lesz azoknak szüksége, akik az ész munkáját választották; műhely vár azokra, akik tovább már nem tanulnak, hanem megkezdik a kenyérkeresést. Kérdezem: melyik fegyver lesz hozzájuk hívebb: az-e, amelyet a tanításban adtunk, vagy az, melyet éltető példánk, iskolánk belső világa adott: a nevelés?

Nem felelek a kérdésre. Egy bizonyos: mindakét munka kötelessége az iskolának s az egyiknek is, a másiknak is a hiánya: érzékeny, s gyakran pótolhatatlan hiány lesz. Hogy azonban a tanítás és nevelés összhangzó munkáját az iskola szerencsésen oldhassa meg, ahhoz a tanítónak és nevelőnek a hivatáson kívül lelki harmóniára van szüksége. Ez lehet csupán az erőforrás, melyet táplálni, bőségben minél tovább megtartani csak az olyan társadalomban lehet, amely a maga legnagyobb erejét, igazi fundamentumát az iskolában látja.

Neveljen tehát az iskola ilyen társadalmat!

GAAL MÓZES.

A NÉMET NYELV A SÁROSPATAKI FŐISKOLÁBAN II. JÓZSEF ALATT.

II. Józsefnek uralkodása elején legfőbb törekvése a Ratio Educationisban foglalt pedagógiai elvek általánossá tétele. Ily szándékkal adják ki 1781 máj. 20. a főigazgatók azt az elhatározását, hogy a középiskolák tartoznak mindenütt szigorúan alkalmazkodni a R. E. szabványaihoz.* Ugyanezt mutatja a hasonló szellemű erdélyi szabály-

* Csáka Károly: Középiskoláink szervezése Mária Terézia királynő által 1776-ban s azok további fejlődése. Zsolnai kir. kath. gimn. értesítője 1888—9. 31: lap.